

putere și astfel s-a produs schimbarea socială de la sistemul totalitarist neocomunist spre cel democratic.

Prin urmare, este cert faptul, că schimbările paradigmelor politice, sociale, economice presupun și modificarea semnificativă a modului în care societatea este organizată, a patternurilor comportamentale și culturale, incluzând normele și valorile. Din această cauză perioada de tranziție prin care trece Republica Moldova trebuie să fie circumscrisă temporal și presupune transformarea sistemului în contextul în care sunt specificate punctul de plecare și cel de destinație, când se cunoaște starea sistemului la începutul procesului și starea care ar trebui să caracterizeze sistemul la sfârșitul procesului de tranziție pentru a evita eșecurile și avatarurile tranziției. Numai astfel pot fi depășite tensiunile dintre individ și societate, dintre generațiile umane și poate fi constituită o societate democratică și prosperă.

Note :

1. Capcelea, V. *Filosofia socială. Introducere în istoria filozofiei sociale și în studiul problemelor ei fundamentale: man. pentru facultățile socio-umanistice*. Chișinău: Ed. ARC, 2009.
2. Chiribucă, D. *Tranziția postcomunistă și reconstrucția modernității în România*. Cluj-Napoca: Ed. Dacia, Eikon, 2004.
3. Florian, M. *Recesivitatea ca structură a lumii*. Vol. I. București: Ed. Eminescu, 1983.
4. Triandis, H.C. *Abordări teoretice și metodologice al studiului colectivismului și individualismului*. In: Triandis, H.C. și alții. *Individualism and collectivism*. Boulder, CO:Westview, 1995.

TEORII ALE ADEVĂRULUI: PRAGMATISMUL

Svetlana Coandă,
dr. hab., conf. univ., USM

Problema centrală a gnoseologiei este esența adevărului. Esența și valoarea adevărului a prezentat interes pentru filosofi în toate timpurile. „Ești dator să spui adevărul, nu să vorbești mult”, menționa Democrit. „A enunța că ceea ce este nu este sau că ceea ce nu este este constituie o propoziție falsă; dimpotrivă, o enunțare adevărată este aceea prin care spui că este ceea ce este și că nu este ceea ce nu este”, menționa Aristotel în *Metafizică* [1]. De asemenea, lui Aristotel îi aparține afirmația: „Mi-e prieten Plato, dar mai prieten adevărul („Amicus Plato, sed magis amica veritas”). „Este mai bine ca, întemeiat pe adevăr, să învingi o iluzie, decât întemeiat pe o iluzie să te învingă adevărul”, avertiza Epictet. „Vorbirea adevărului este simplă („Veritas simplex oratio”), susținea Seneca. „Adevărul are o inimă liniștită”, remarca Shakespeare. „Nimic nu e mare

dacă nu e adevărat”, accentua G.Lessing. „Jubirea adevărului se arată în tendința de a descoperi și de a prețui binele pe unde se află”, scria Goethe în *Faust*.

Distingem mai multe teorii ale adevărului [2], cele mai des vizate fiind teoria adevărului-corespondență, teoria adevărului-coerență și teoria pragmatistă a adevărului.

Teza lui Aristotel, expusă mai sus, este expresie a esenței teoriei adevărului-corespondență, adică a faptului că o teză este adevărată dacă există o corespondență între conținutul ei și realitatea lucrurilor. Preluată din antichitatea greacă, teoria adevărului-corespondență a fost dezvoltată și de filosofi din Evul Mediu și Epoca Renașterii, conform cărora adevărul este adecvarea dintre lucruri și intelect: *verum est adequatio rei et intellectus*. De asemenea, în Epoca Modernă, B.Spinoza afirma: „Ordinea și înlănțuirea ideilor este aceeași ca și ordinea și înlănțuirea lucrurilor”[3] În secolul al XX-lea teoria adevărului-corespondență a fost dezvoltată de către Bertran Russell și Alfred Tarski.[4]

Conform teoriei adevărului-coerență o propoziție este adevărată atunci când ea este în concordanță cu toate celelalte propoziții acceptate în teoria dată. De exemplu, o propoziție matematică este adevărată dacă ea poate fi dedusă din alte propoziții și, în ultimă instanță, din axiomele respectivei teorii matematice. Importanța teoriei adevărului-coerență, menționează V.Țapoc, constă în indicarea rolului relației unei propoziții cu alți constituenți ai unui sistem teoretic în determinarea valorii ei de adevăr. [5] Sau, cum evidențiază Ilie Pârvu, „teoria coerenței indică un moment indispensabil al aspectului metodologic al adevărului: „momentul logic al confirmării” (testării) ipotezelor științifice poate fi reprezentat prin acordul reciproc al unor sisteme de propoziții „comensurabile”. [6] În epoca contemporană, considerații asupra adevărului-coerență expun Otto Neurath – reprezentantul empirismului logic și Nicolas Rescher – reprezentant al filosofiei științei din SUA. [7]

Reprezentanții pragmatismului – Ch.Peirce, W.James, J.Dewey consideră că funcția gândirii constă în a forma idei care să fie utile în activitatea practică. Numai activitatea practică furnizează un criteriu pentru a stabili că unele propoziții sunt adevărate, iar altele false. De exemplu, dacă aplicăm o idee științifică și obținem rezultatul dorit, înseamnă că această idee este adevărată. În conformitate cu această înțelegere, obiectivele științei, în viziunea susținătorilor teoriei pragmatiste, nu constau în oferirea unei imagini a realității, ci în găsirea unor strategii de acțiune în vederea rezolvării problemelor puse în fața cercetătorului. A spune că o idee este adevărată nu înseamnă a spune că ea corespunde faptelor, ci că ea s-a dovedit fructuoasă, funcțională, utilă în găsirea unor soluții acceptabile la problemele și nevoile practice. De exemplu, William James (1842-1910), aplicând criteriul utilității practice, menționa că sunt adevărate orice idei, din știință sau chiar din afara științei, care aduc foloase vitale. Astfel, scria el, dacă noțiunea de Dumnezeu „funcționează” satisfăcător ea

este utilă oamenilor și deci este adevărată. Iată cum argumentează el această concluzie. Potrivit lui William James, anumite interogații ne impun să luăm poziție, întrucât o atitudine neutră nu este posibilă în legătură cu ceea ce el numește chestiuni “de forță”. O chestiune de forță este cea în care poziția neutră sau refuzul implicării este exclus. În asemenea chestiuni nu avem a alege între a numi ceva adevărat sau fals, ci e ca și cum ți s-ar spune: “ori accepți acest adevăr, ori te descurci fără el”. Nu există teren de mijloc. Alegerea de a crede sau nu în Dumnezeu, este o asemenea chestiune “de forță”. În acest caz, a susține agnosticismul sau scepticismul este echivalent cu a spune altora cum că “este mai bine și mai înțelept să ne menținem teama de a greși, decât să sperăm că putem avea dreptate”. Dar aceasta este pur și simplu o amăgire, ne asigură el, formulând următoarea întrebare: “ce dovezi avem că a ne amăgi în speranță este cu mult mai păcătos decât a ne amăgi în teamă?” Cu alte cuvinte, credința este tot o opțiune, ca și atitudinea agnostică.

Dacă o chestiune este de forță, trebuie să ne întrebăm dacă ea este “crucială” sau nu, și se referă prin aceasta la posibilitatea ca ea să fie o șansă unică, ce are capacitatea de a ne schimba viața. Este ea o decizie pe care avem ocazia să o luăm o singură dată și care va avea consecințe ample? William James susține că problema religiei este deopotrivă crucială și de forță.

Urmând totuși linia pragmatică, W. James nu încearcă să ofere dovezi raționale ale existenței lui Dumnezeu. În egală măsură, el acceptă că nu există nici o evidență empirică directă ce poate rezolva problema într-un fel sau altul. Cu toate acestea, există întemeiate motive, atât empirice cât și pragmatice care justifică “voința de a crede”.

Mai întâi, W. James reiterează ideea conform căreia credința religioasă este atât “crucială”, cât și “de forță”, căci dacă este adevărată, va implica cu siguranță aspecte cruciale. Aflați în fața deciziei, în spiritul pragmatismului și al empirismului, trebuie să avem în vedere diferența pe care o face în viața noastră opțiunea de a crede, în comparație cu lipsa credinței. Din moment ce o viață trăită în credința religioasă are un efect pozitiv asupra disciplinei, modelând forța și tăria de caracter, William James consideră că într-adevăr ea are un rezultat pragmatic: ne face viața mai bună decât ar fi în cazul în care nu am crede.

Întemeietorul pragmatismului, Charles Sanders Peirce (1839-1914) în articolul *Cum să facem ca ideile să ne fie clare* (1878), susținea că credințele noastre sunt, în realitate, reguli pentru acțiune; pentru a dezvolta conținutul unei idei, afirma el, ajunge dacă determinăm conduita pe care o poate suscita; semnificația ei pentru noi nu constă în altceva; pentru a obține o perfectă claritate în ideile cu privire la un obiect trebuie considerate efectele de ordin practic pe care credem că ele le comportă, impresiile pe care trebuie să le așteptăm, reacțiile pentru care trebuie să fim gata. El este autorul principiului pragmatismului, numit și „principiul lui Peirce”, care are mai multe formulări:

„ideea noastră despre orice lucru este ideea noastră despre efectele lui sensibile”;
„Dacă avem în vedere efectele relevante practic pe care un obiect conceput de noi le-ar putea avea, înțelegerea noastră cu privire la aceste efecte este tot ceea ce putem înțelege din obiectul însuși”. [8] În conformitate cu „principiul lui Peirce”, William James a întemeiat pragmatismul ca metodă și „teorie genetică a adevărului”, menționând că pragmatismul constă în „mlădierea tuturor teoriilor și a tuturor credințelor noastre după valoarea lor instrumentală”. H.Bergson, în *Introducere* la traducerea franceză a lucrării lui W.James, *Pragmatismul*, menționa că esența concepției lui James asupra adevărului constă în următoarele: „în timp ce pentru alte doctrine un adevăr nou este o descoperire, pentru pragmatism el este o invenție”. Sub influența lui H.Bergson, W.James a combătut teoria clasică despre natura rațională a abstracțiilor științifice. După cum menționa el în lucrarea *Pragmatismul* (1907), din punct de vedere al pragmatismului „o teorie devine un instrument de cercetare, în loc de a fi un răspuns la o enigmă și o încetare a oricărei cercetări”. [9]

Explicând esența pragmatismului ca teorie genetică a adevărului, W. James afirma că adevărul trăiește, în cea mai mare parte a timpului, pe credit. În lucrarea *Pragmatismul* el menționa: „Gândurile și ideile noastre au curs atâta vreme cât nimeni nu le refuză; întocmai ca și biletele de bancă, atâta vreme cât nimeni nu le refuză, ele trăiesc pe credit. Așa cum biletele de bancă presupun o rezervă metalică fără de care întreg ritmul financiar s-ar prăbuși, tot așa adevărurile presupun o verificare, confruntarea directă cu faptele... Adevărul este un lucru care se face, ca și sănătatea, bogăția și forța, în cursul experienței noastre”.

În viziunea lui John Dewey (1959-1952) „gândirea este numai un instrument pentru acționare. Omul începe abia atunci să gândească, când se izbește de greutate materiale, care trebuie să fie învinse. De aceea, ideea are o valoare instrumentală, este o funcție rezultată din experiența activă și destinată acesteia. Valoarea unei idei se află în întregime în consecințele ei; adevărul este în cele din urmă numai o formă a binelui” – iată de ce pragmatismul lui J.Dewey este numit instrumentalism. Funcțiile gândirii și ale inteligenței nu constau în reproducerea strictă a ceea ce există în mediul ambiant, ci mai degrabă în găsirea căii prin care pot fi stabilite în viitor relațiile cele mai profitabile și efective cu acestea, - scria el în lucrarea *Filosofie și civilizație* (1951).

Așadar, adevărul nu este anterior verificării, ci este produs de însuși procesul experienței; un enunț nu are calitatea nici de adevăr, nici de fals înaintea verificării sale, adevărul sau falsul fiind calități pe care individul i le conferă în funcție de rezultatele, efectele obținute în acțiune, utilitatea la care acestea îl conduc. Ca atare, după cum menționează V.Macoviciuc, pragmatismul, în varianta construită în special de W.James, pare a susține comuna convingere: „câți oameni, atâtea adevăruri”. [10] Acest relativism el îl extinde și asupra

moralei: o conduită este bună nu prin motivație și substanța socială pe care le activează, ci în funcție de utilitatea consecințelor pentru individul în cauză. Totuși trebuie de accentuat că alt filosof pragmatist – J.Dewey depășește acest relativism, apreciind că valorile vizează nu ceea ce dorim, ci ceea ce este dezirabil; nu ceea ce prețuim, ci ceea ce merită a fi prețuit; nu ceea ce ne satisface, ci ceea ce este satisfăcător; nu ceea ce ne interesează, ci ceea ce trebuie să ne intereseze. De menționat importanța definiției educației, elaborată de J.Dewey, care se află la baza mișcării americane pentru o educație progresivă: ea devine „o reconstrucție și o reorganizare a experienței, care sporește importanța experienței însăși, cât și abilitatea de a dirija cursul experienței”. [11]

În Europa, exponenți principali ai pragmatismului american, pe care l-au reinterpretat și radicalizat au fost filosoful englez Ferdinand Schiller(1864-1937), filosoful german Hans Vaihinger (1852-1933), filosoful italian Giovanni Papini (1881-1956).

F.Schiller își definește propria filosofie ca umanism fondat pe ideea lui Protagoras că „omul este măsura tuturor lucrurilor”. În lucrarea sa principală *Enigmele Sfînxului. Studii despre filosofia evoluției* (1891) F.Schiller afirmă că adevărul coincide cu ceea ce este util și eficient pentru om și că realitatea nu există decât ca realitate umană. Ceea ce este propriu pentru această realitate nu este preconstituit, ci definit constant de acțiunea omului, care o modelează după propriile nevoi. [12] Hans Vaihinger este autorul așa-numitului „ficționalism pragmatic”, prin care concepea valorile și idealurile ca „ficțiuni”, aflate în slujba dobândirii unui scop al vieții. G.Papini e cunoscut îndeosebi prin alegoria „coridorului”, folosită de James în lucrarea *Pragmatismul* și a fost atât un popularizator al ideilor pragmatice, cât și cel care a dorit să radicalizeze aceste idei. Comentând lucrarea lui G.Papini *Crepusculul filosofiilor* (1905), W.James l-a numit „pragmatistul cel mai radical care s-a putut afla”[13].

Din cele menționate pot fi evidențiate următoarele deficiențe ale teoriei pragmatiste a adevărului:

- criteriul utilității este ambiguu, deoarece o idee poate fi utilă într-un sens, dar dăunătoare în alte sensuri;

- pragmatistii refuză cunoașterii capacitatea și menirea de a furniza o imagine adecvată a lumii, văzând în ea un simplu instrument de satisfacere a nevoilor;

- adepții teoriei pragmatiste confundă adevărul cu verificarea sau confirmarea, aceste două concepte fiind diferite: o propoziție este adevărată și înainte de a fi confirmată, deci de a fi cunoscută ca adevărată; așadar, în teoria cunoașterii este necesar să se facă distincția între adevăr și criteriul adevărului. Căci actul verificării nu creează adevărul; el stabilește și determină adevărul dacă există un acord între ceea ce se afirmă sau se neagă în enunțurile despre stările de fapt. „Adevărul sau falsul unui enunț - menționează A.Boboc- este independent

de actul verificării, deși cunoașterea și determinarea adevărului sau falsității unui enunț nu se poate face decât prin verificare”. [14]

- teoria pragmatistă a adevărului duce la încălcarea legii logice a terțiului exclus, conform căreia orice propoziție este sau adevărată, sau falsă; însă, conform pragmatistilor reiese că orice propoziție este sau confirmată, sau infirmată – ceea ce este evident greșit.

Totodată, e necesar să remarcăm și meritele pragmatismului:

- este o filosofie orientată spre individ și acțiunile acestuia;
- a abordat o problematică importantă atât din punct de vedere teoretic, cât și practic ;

- a încercat să propună soluții reieșind din faptul că în lumea contemporană se impun valorile utilității, interesul pentru utilitate și acestea trebuie puse în acord cu spiritul uman;

- problema adevărului cunoștințelor și a valorilor este legată la filosofii pragmatști de

necesitățile adaptării la condițiile dificile ale experienței cotidiene, când omul suportă niște situații problematice – de derută, nesiguranță, confuzie, căutări etc., care solicită din partea lui judecăți, alegeri, decizii pentru a le înlătura. De aici concluzia lor că viața este o continuă transformare a situațiilor problematice în situații neproblematică, rezolvate, iar adevărul nu mai desemnează corespondența dintre conținutul cognitiv-informațional al enunțurilor individului și stările de fapt obiective la care se referă, ci semnifică o corespondență între ideile individului și consecințele, succesul, eficiența pe care i le provoacă prin aplicarea lor în acțiune;

- promovează o concepție filosofică pluralistă pentru care realitatea nu este ceva dat odată pentru totdeauna, static, închis, ci este proces, devenire, creație continuă, deci un curs de fapte în plină desfășurare. Ei atenționează că soluțiile moniste sunt inexacte, contradictorii și sterile, deoarece simplifică și schematizează plenitudinea realității, falsifică și sărăcesc structura eterogenă a existenței, neputând să-și integreze spontaneitatea și imprevizibilul vieții;

- a contribuit la dezvoltarea contemporană a logicii aplicate (în special, John Dewey);

- a participat la elaborarea aparatului conceptual al filosofiei, semioticii, logicii, metodologiei și teoriei cunoașterii.

Referințe:

1. Aristotel. *Metafizica*. – București, IRI, 1996, p.156.
2. A se vedea: Vasile Țapoc, *Inițiere în gnoseologie și științele cogniției*. - Chișinău, 2007, p.140-162.
3. N.Bagdasar ș.a. *Antologie filosofică. Filosofi străini*. 1995, p.297
4. Vasile Țapoc, *Inițiere în gnoseologie și științele cogniției*. - Chișinău, 2007, p.143- 147.

5. Ibidem, p.132.
6. Ilie Pârvu. *Teoria adevărului*. / În: Teoria cunoașterii științifice. – București, 1982, p.393 –394.
7. Vasile Țapoc, *Inițiere în gnoseologie și științele cogniției*. - Chișinău, 2007, p.148-152.
8. *Filosofia americană*. Vol.I. *Filosofia americană clasică*. /Selecția textelor, prefață și note de Andrei Marga. – București, 2000, p.148.
9. A se vedea: Alexandru Boboc. *Filosofia contemporană*. – București, 1980, p.79.
10. V.Macoviciuc. *Filosofie*. - București, 2002, p.51.
11. Citat după: Anna Marina Mariani. *John Dewey. Pedagogia*. – În: *Enciclopedia de filosofie și științe umane*. –București, 2004, p.228.
12. Vasile Țapoc, *Inițiere în gnoseologie și științele cogniției*. - Chișinău, 2007, p.158 .
13. Alexandru Boboc. *Filosofia contemporană*. – București, 1980, p.84.
14. Ibidem, p.80.

CONSECINȚELE NEGATIVE ALE PROGRESULUI TEHNICO-ȘTIINȚIFIC ȘI OBIECTIVELE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI UNIVERSITAR DIN REPUBLICA MOLDOVA

Ludmila ROȘCA,
doctor hab.,conf.univ. IRIM

Caracteristicile fundamentale ale lumii contemporane sunt determinate de rolul informației, al tehnicii și tehnologiilor în satisfacerea necesităților omului. O legitate a procesului socio-cultural reflectă modificarea cantitativă și calitativă permanentă a necesităților omului. Legitatea respectivă stimulează constant dezvoltarea și perfecționarea mijloacelor informaționale, a tehnicii și tehnologiilor. În societatea informațională intensitatea tuturor etapelor procesului informațional depinde de mijloacele tehnice cu care este înzestrat omul sau grupul social. În anul 1934 N.A. Berdeaev a argumentat multiplu teza conform căreia „Forța cosmică principală care acum acționează și schimbă fața pământului și a omului, care-l dezumanizează și-l depersonalizează este... tehnica. Epoca noastră stă mai întâi de toate sub drapelul tehnicii și poate fi numită epocă tehnică” [1].

Analiza superficială a literaturii, consacrată diferitor aspecte ale tehnicii, tehnologiilor și problemelor civilizației tehnogene, ne permite să constatăm, că ar putea fi evidențiate cel puțin trei perioade, prin conținut și concluzii diferite. În lucrările publicate în anii 60-70 ai secolului XX, sunt abordate problemele ce reies din dezvoltarea progresului tehnico-științific, din procesul mecanizării și automatizării producerii materiale, a producerii și reșizării practice a diferitor